

พุทธวิธีในการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

BUDDHIST METHODS OF TEACHING SOCIAL STUDIES IN THE 21st CENTURY *

พระมหาเอกชัย วิสุทโธ (โครตรสุนทร)

นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Phramaha Aekachai Visudtho (Kotsunton)

Ph.D. Students Doctor of Education Program Social Studies

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon Kaen Campus, Thailand

E-mail: pipisit9@gmail.com

บทคัดย่อ

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเป็นวิธีการที่สามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาผู้เรียนได้ตามยุคสมัย พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้ แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ 1. สันติสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังอย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริง 2. สมาปทา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง 3. สมุตเตชนา พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคิดค้น กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ และ 4. สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้

ทั้งนี้ สังคมโลกในยุคศตวรรษที่ 21 มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาก การจัดการเรียนรู้มีการทำในลักษณะเชิงสหวิทยาการมากขึ้น และสอดคล้องกับทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เข้าไปในทุกวิชาแกนหลัก เช่น ความรู้เกี่ยวกับโลก ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี ความรู้ด้านสุขภาพ ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทั้งนี้ต้องนำเอาพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าที่เคยวางหลักการสอนไว้อย่างคงนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้การสอนที่รู้เท่าทันโลกและไม่ทิ้งธรรมตามแนวพระพุทธเจ้า ดังวลีที่ว่า “มีความรู้คู่คุณธรรม”

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; การสอนสังคมศึกษา; ศตวรรษที่ 21

Abstract

Buddhism method of teaching, is a method that can be applied in the development of learners according to the era. The Buddha disseminated the dhamma that he had enlightened for the people of all groups to learn. The teaching of the Buddha there are four

* ได้รับบทความ: 1 กรกฎาคม 2564; แก้ไขบทความ: 15 สิงหาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 31 สิงหาคม 2564

main characteristics: 1. Santasana, in his teaching and teaching, will explain to the audience clearly, clearly, and actually see it. 2. His body will explain to the audience that what is said That is the truth. 3. Samut Techana: He will use the method to stir up his audience. They are eager to follow that principle successfully and 4. Seminariness in lecturing Dharma He will create an atmosphere conducive to learning.

The world society in the 21st century has progressed in science and technology. Learning management is being done in a more interdisciplinary way. And integrate 21st century skills into all core subjects, such as world knowledge, knowledge of finance, economics, business and entrepreneurship, knowledge of good citizenship, health knowledge, environmental knowledge, etc. However, the Buddhist teaching method of the Buddha that had previously laid out the principles of teaching was still applied in order to achieve world-wise teaching and not abandon the Dhamma according to the Buddha's line. "Knowledge and Morality".

Keywords : Buddhism; Teaching Social Studies; 21st Century

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยมาช้านานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงสามารถพูดได้เต็มคำว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย เป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยรวมไปถึงเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคนและสังคมในอดีต โดยพระพุทธศาสนาได้ฝังลึกแผ่ขยายลงไปแทบทุกด้านของสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมไทยทุกด้านที่มีรากฐานสำคัญอยู่ในพระพุทธศาสนา มีแบบแผนและครรลองตามหลักการของพระพุทธศาสนา ได้รับการยึดถือเป็นแนวปฏิบัติมาตรฐานสำหรับความประพฤติ การปฏิบัติหน้าที่ และการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยทุกระดับ รวมไปถึงการแผ่ขยายไปด้านการศึกษาด้วย (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ม.ป.ป) ตามความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2544 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในหมวด 1 มาตรา 6 ว่าด้วยการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความและคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (อภิชาตนันท์ อนันนัย, ภัคพงศ์ ปวงสุข และปิ่นมณี ขวัญเมือง, 2554) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาไทยเริ่มมาจากวัดโดยวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทย ทั้งโดยตรงแก่ผู้บวชเรียนอยู่ในวัดและโดยอ้อมแก่ทุกคนในชุมชนที่อยู่แวดล้อมวัด ชุมชนทุกแห่งแม้แต่หมู่บ้านในชนบทที่ห่างไกล ต่างมีวัดประจำเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน กิจกรรมส่วนใหญ่มีส่วนประกอบด้านพระพุทธศาสนาเข้ามารวมกันเป็นพิธีการ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญและเสริมคุณค่าทางจิตใจ รวมไปถึงกิจกรรมส่วนตัวของบุคคลในชีวิตประจำวัน โดยพระพุทธศาสนาเข้าสอดแทรกเป็นส่วนนำ

สำหรับการเตือนสติ กระตุ้นให้จิตเกิดกุศล เพื่อความเป็นสิริมงคล ตลอดจนเหตุการณ์ทั้งหลายในช่วงเวลาและวัยต่างๆ ของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย ด้วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะกล่าวได้ว่าชีวิตของคนไทยผูกพัน อิงอาศัยกันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอด ตั้งแต่เกิดจนตาย ผังรากลึกในจิตใจและวิถีชีวิตของชาวไทย กลายเป็นเรื่องหล่อหลอมกลั่นกรองนิสัยใจคอ พื้นฐานทางจิตใจของคนไทย ให้มีลักษณะเฉพาะตน ที่เรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย ทำให้พูดได้อย่างถูกต้องมั่นใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), ม.ป.ป.)

เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงสังคมโลกในยุคศตวรรษที่ 21 มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งด้านธรรมชาติและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ระบบข้อมูลข่าวสารที่แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วทุกส่วนของโลกมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การศึกษา วิทยาศาสตร์ การแพทย์ สังคมของมนุษย์เริ่มมีความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงนั้นสมาชิกในสังคมต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลก สิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้ทุกคนอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัยและมีความสุขนั้นคือจะต้องมีการพัฒนาทางการศึกษา การที่ทุกคนมีทักษะที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคมท้องถิ่นและสังคมโลกได้นั้น จะต้องได้รับการฝึกฝนเริ่มตั้งแต่เกิดมาชีวิตอยู่รอดก็ต้องมีทักษะในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เมื่อเติบโตขึ้นในสังคมแบบใดก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมนั้น และเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วก็จะต้องมีการปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปรอบด้าน ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงจะต้องรู้เท่าทันในกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (สุคนธ์ สินธพานนท์, 2558) เป็นเหตุให้ประเทศไทยจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์พร้อม คือ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข มีการพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล มุ่งให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ รู้คิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ อย่างมีเหตุผล และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง (สุนน อมรวิวัฒน์, 2547)

หน้าที่ของครูที่สำคัญยิ่งคือการพัฒนาผู้เรียนของประเทศไทยให้เป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดให้บรรลุจุดหมาย 5 ประการของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) คือ 1) มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 2) มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิดการแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต 3) มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัยและรักการออกกำลังกาย 4) มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 5) มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคมและอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข จุดหมายนี้ยังมีความทันสมัยในปัจจุบันสอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ปรเมธี วิมลศิริ, 2559) และโมเดลประเทศไทย 4.0 การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้

ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจนเกิดทักษะการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร พร้อมทั้งจะเป็นพลเมืองของประเทศในการก้าวสู่ประเทศไทย 4.0 ซึ่งครูสังคมศึกษาและผู้เรียนต้องร่วมมือกันจัดการเรียนรู้ที่สามารถนำประสบการณ์การเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้

จะเห็นได้ว่าการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 นั้น ครูต้องทำงานหนักในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร ฉะนั้น จากเหตุผลกล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้เขียนต้องการวิเคราะห์การเรียนการสอนตามแบบพุทธวิธีมีพฤติกรรมพัฒนาที่ดีขึ้นตามลำดับ ปรากฏว่ามีการนำเอาการศึกษาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการนำไปศึกษา ทั้งนี้ ผู้เขียนตั้งใจนำเสนอเรื่องการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (student-centered learning) ที่ครูมีบทบาทในการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ เพื่อการพัฒนาประเทศตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ต่อไป

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีสอนแบบพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศาสนานอกจากมีหลักธรรมอันประเสริฐเพื่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนที่หลากหลาย เน้นให้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเอง เรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้แบบพุทธ (ประเวศ วะสี, 2546) มีวัตถุประสงค์เพื่อการลดความเห็นแก่ตัวหรือตัวกูของกู เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานในวิถีชีวิต

พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนาจบลง มักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า แจ่มแจ้งจริงพระองค์ ผู้เจริญแจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหยาดของทิพย์ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในเมืองให้คนที่มืดมิดเห็นรูป (วคิน อินทสระ, 2563) พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนที่หลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียน และในการสอนแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลออกเป็น 4 จำพวก คือ 1. อุคฆัตถัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้พลันเปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอถูกแสงอาทิตย์ก็บาน 2. วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้ธรรมได้ต่อเมื่อท่านได้อธิบายเปรียบเทียบดอกบัวปริ่มน้ำอันจะบานในวันรุ่งขึ้น 3. เนยยะ ผู้พอจะแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ จึงรู้ตามเปรียบเทียบเหมือนดอกบัวได้น้ำอันจะบานในวันต่อ ๆ ไป และ 4. ปทปรมะ พวกบรณโง่ คือ พวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรก็ไม่เข้าใจหรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับดินอันจะเป็นอาหารปลาและเต่า ในบุคคลเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนบุคคล 3 ประเภทแรกโดยทรงเลือกธรรมะให้เหมาะสมกับอุปนิสัยและปัญญาบารมีของบุคคลนั้น (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2544)

การเรียนรู้แบบพุทธเป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแพร่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้แนวการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ดังนี้ 1. สันติสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังอย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริง 2. สมาปทา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง 3. สมุตเตสนา พระองค์จะใช้วิธี

ปลูกเร้าใจให้ผู้ฟังศรัทธา กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ และ 4. สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ (วรวิทย์ วสันตสารท, 2546)

นอกจากนี้ ลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ทรงสั่งสอนโดยการปฏิวัติ เป็นการ “เปลี่ยน” หลักคำสอนดั้งเดิมของศาสนาพื้นเมืองอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือ เช่น ศาสนาพราหมณ์สอนให้ฆ่าสัตว์บูชายัญแต่พระพุทธเจ้ากลับให้มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์แทน หรือการสอนให้ทรมานตนในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูง พระพุทธเจ้าทรงทดลองมาแล้วเห็นว่า ไม่ใช่ทางตรัสรู้ ทรงสอนให้ใช้วิธีอื่นที่เรียกว่า ทางสายกลาง เป็นการอบรมกายวาจาใจในทางประพฤติกปฏิบัติที่ชอบแทน เป็นต้น 2) ทรงสั่งสอนโดยการปฏิรูป เป็นการสอนโดยวิธีคัด “แปลง” ของเก่าที่ยังไม่ดีให้ดีขึ้นหรือของเก่ามีความหมายอย่างหนึ่ง แต่นำมาแปลความหมายเสียใหม่เพื่อให้ตรงกับหลักเหตุผลยิ่งขึ้นเช่น ศาสนาพราหมณ์สอนให้ลงอาบน้ำในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์แล้ว จะบริสุทธิ์จากบาปได้ แต่พระพุทธศาสนาสอนให้ตั้งอยู่ในศีล อันเป็นการอาบที่ตัวไม่เปียก แต่ทำให้บริสุทธิ์สะอาดได้ดีกว่าน้ำศักดิ์สิทธิ์ หรือคำสอนเรื่องพราหมณ์ว่า เป็นผู้ประเสริฐโดยชาติกำเนิด คือ เกิดจากการดาบดาอยู่ในวรรณะพราหมณ์ แต่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายใหม่ว่า คนเราไม่ใช่ว่าพราหมณ์หรือผู้ประเสริฐเพราะชาติสกุล แต่เป็นผู้ประเสริฐ เพราะการกระทำหรือความประพฤติ เป็นต้น 3) ทรงสั่งสอนโดย “ตั้งหลักขึ้นใหม่” ที่ยังไม่มีสอนในที่อื่น แต่ทรงสอนไปตามหลัก สัจธรรมที่ทรงค้นพบ ดังจะเห็นในเรื่องหลักธรรมเรื่องความพ้นทุกข์ที่เรียกว่า อริยสัจ 4 ประการ เป็นหลักธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่อันแสดงไว้ชัดทั้งเหตุและผล คือ การจะพ้นทุกข์ก็ต้องรู้ว่าอะไรเป็นตัวความทุกข์ อะไรเป็นเหตุของความดับทุกข์ และการดับความทุกข์คือ ดับอะไร ทำอย่างไร หรือปฏิบัติอย่างไร จึงจะดับทุกข์ได้ เป็นต้น

ฉะนั้น จากวิธีการสอนของพระพุทธเจ้างดกล่าวสรุปได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า คือ แบบสากัจฉา หรือสนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา แบบวางกฎข้อบังคับ หลักการสอนของพระพุทธเจ้างดกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการสอนของ พระองค์ได้อย่างชัดเจน สามารถสรุปการสอนของพระพุทธเจ้าได้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์แสดงพระธรรมเทศนาจบลง ผู้ฟังจะสรรเสริญเสมอว่า แจ่มแจ้งจริง พระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหางายของที่คว่ำ บอกหนทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ให้คนมีจักขุได้เห็นรูป...” จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ในการสอนจะได้ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมกับยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ (วสันต อินทสระ, 2545) การเรียนการสอนตามแบบพุทธวิธีมีพฤติกรรมการพัฒนาที่ดีขึ้นตามลำดับปรากฏว่ามีการนำเอาการศึกษาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่เสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ จึงน่าจะเป็นประโยชน์ในการนำไปศึกษาต่อไป

การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

สังคมโลกในยุคศตวรรษที่ 21 มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งด้านธรรมชาติและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ระบบข้อมูลข่าวสารที่แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วทั่วทุกส่วนของโลกมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ

สังคมและวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การศึกษา วิทยาศาสตร์ การแพทย์ สังคมของมนุษย์เริ่มมีความเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงนั้นสมาชิกในสังคมต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลก สิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้ทุกคนอยู่ในสังคมได้อย่างปลอดภัยและมีความสุขนั้นคือจะต้องมีการพัฒนาทางการศึกษา การที่ทุกคนมีทักษะที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคมท้องถิ่นและสังคมโลกได้นั้นจะต้องได้รับการฝึกฝนเริ่มตั้งแต่เกิดมาชีวิตอยู่รอดก็ต้องมีทักษะในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เมื่อเติบโตขึ้นในสังคมแบบใดก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสังคมนั้น และเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วก็ยิ่งต้องมีการปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปรอบด้าน ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงจะต้องรู้เท่าทันในกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว (สุคนธ์ สินธพานนท์, 2558) เป็นเหตุให้ประเทศไทยจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์พร้อม คือ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข มีการพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล มุ่งให้ผู้เรียนรักการเรียนรู้ รู้คิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ อย่างมีเหตุผล และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง (สมน อมรวิวัฒน์, 2547)

เมื่อพิจารณาถึงสาระการเรียนรู้ในรายวิชาต่างๆ ที่ผู้เรียนเรียนในแต่ละชั้นเรียนก็มีความสำคัญ แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้เพื่อมีชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันการเรียนรู้สาระวิชา (content หรือ subject matter) ควรเป็นการเรียนจากการค้นคว้าเองของศิษย์ โดยครูช่วยแนะนำและช่วยออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนแต่ละคนสามารถประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเองได้ สาระวิชาหลัก (Core Subjects) ประกอบด้วย ภาษาแม่ และภาษาสำคัญของโลก ศิลปะคณิตศาสตร์ การปกครองและหน้าที่พลเมือง เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ (พระครูปลัดประกอบ ฐานวุฑโฒ (ศรอินทร์), 2558) โดยวิชาแกนหลักนี้จะนำมาสู่การกำหนดเป็นกรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาเชิงสหวิทยาการ (Interdisciplinary) หรือหัวข้อสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยการส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหาวิชาแกนหลัก และสอดแทรกทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 เข้าไปในทุกวิชาแกนหลัก ดังนี้ ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับโลก (Global Awareness) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and Entrepreneurial Literacy) ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี (Civic Literacy) ความรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy) ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy)

ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม จะเป็นตัวกำหนดความพร้อมของนักเรียนเข้าสู่โลกการทำงานที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่ ความริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา การสื่อสารและการร่วมมือ

ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี เนื่องด้วยในปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อและเทคโนโลยีมากมาย ผู้เรียนจึงต้องมีความสามารถในการแสดงทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและปฏิบัติงานได้หลากหลาย โดยอาศัยความรู้ในหลายด้าน ดังนี้ ความรู้ด้านสารสนเทศ ความรู้เกี่ยวกับสื่อ ความรู้ด้านเทคโนโลยี

ทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ในการดำรงชีวิตและทำงานในยุคปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จ นักเรียนจะต้องพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญ ได้แก่ ความยืดหยุ่นและการปรับตัว การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม การเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิต (Productivity) และความรับผิดชอบ เชื่อถือได้ (Accountability) ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Responsibility)

หลักการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของคนในศตวรรษที่ 21 ที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนรู้ 3R x 7C ได้แก่

3R คือ Reading (อ่านออก), (W) Riting (เขียนได้), และ (A) Rithmetics (คิดเลขเป็น) 7C ได้แก่ Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา) Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม) Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์) Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ) Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ) Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร) Career and Learning Skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้) (ทักษะการเรียนรู้ที่ 21, ออนไลน์)

การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21

การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เยาวชน จำเป็นต้องเริ่มแต่เด็กจากบุคคลรอบข้างอย่างต่อเนื่องผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นโรงเรียนควรมีหลักและวิธีการ รวมทั้งการจัดหาหัวข้อคุณธรรม จริยธรรมสำหรับการอบรมสั่งสอนผู้เรียนเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในด้านต่างๆ เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความมีระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียร ความรับผิดชอบ ความประพฤติที่เหมาะสมกับกาลเทศะ ฯลฯ ดังแนวคิดของแสง จันทร์งาม (2524) ได้สรุปเรื่องการอบรมจริยธรรมในโรงเรียนไว้ว่า ตอนเช้าแถวเคารพธงชาติ ครูใหญ่หรือผู้ได้รับมอบหมายควรหาเรื่องต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันมาเล่าให้ผู้เรียนฟังวันละเรื่อง และสรุปด้วยจริยธรรมที่ประทับใจถึงแม้จะเป็นจริยธรรมอันเดียวกันแต่เรื่องประกอบต่างกัน ก็เล่าซ้ำได้ การที่ผู้เรียนได้ยินอยู่เสมอแม้จะไม่ชอบหรือไม่อยากฟังก็จะค่อย ๆ ซึมซับเข้าไปอยู่ในจิตใต้สำนึก และมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของผู้เรียนโดยไม่รู้ตัว การสั่งสอนที่ควรกระทำอยู่เสมอที่นั้นอาจจะไม่เห็นผลทันที แต่จะเห็นผลเมื่อถึงเวลา นอกจากนี้ โรงเรียนควรจัดให้มีการอบรมคุณธรรม และจริยธรรมแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอโดยจัดเป็นโครงการต่างๆ ได้แก่ การอบรมหน้าเสาธงตอนเช้า การอบรมในช่วงโฮมรูม การเชิญวิทยากรบรรยายพิเศษ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การอบรมเกี่ยวกับการพยาบาลเบื้องต้น การอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การอบรมเกี่ยวกับการรักษาสาธารณสุขสมบัติ การส่งเสริมการประหยัด และการออมทรัพย์ เป็นต้น รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ได้แก่ กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมการใช้ห้องสมุดเพื่อส่งเสริมการอ่าน กิจกรรมกีฬา กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม กิจกรรมทัศนศึกษา กิจกรรมลูกเสือ-เนตรนารี ยุวกาชาดบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น นอกจากนี้

แนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2539) ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนมนุษย์ไว้ว่า จะต้องพัฒนาให้ครบพร้อมกัน 3 ด้าน คือ พุทธกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้ง 3 ด้านเป็นการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยส่งผลต่อกัน และต้องพัฒนาไปด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ 1) พุทธกรรม สำหรับพุทธกรรมที่ดีงาม เช่น ความมีวินัยไม่เบียดเบียน การประกอบสัมมาอาชีพการรู้จักประมาณ เป็นต้น เป็นช่องทางให้จิตใจพัฒนาและช่วยให้ปัญญางอกงาม 2) จิตใจ สำหรับจิตใจเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นตัวชี้้นำพุทธกรรม สภาพจิตที่พอใจมีความสุขทำให้พุทธกรรมความมั่นคง มีปัญญาที่จะได้ผลต้องอาศัยสภาพจิตที่พอใจเหมาะ 3) ปัญญา เป็นตัวแก้ปัญหาเป็นตัวจัดปรับพุทธกรรมและจิตใจให้ลงตัวพอดี เป็นตัวนำสู่จุดหมายแห่งอิสรภาพและสันติสุข ต้องพัฒนาควบคู่และอิงอาศัยการพัฒนาทั้งพุทธกรรมและจิตใจ เช่น 3.1) ชักนำผู้เรียนให้รู้จักคิดถามคิดตอบในเรื่องที่ว่าเป็นอะไร เป็นอย่างไรเป็นมาอย่างไร เป็นเพราะอะไร เพื่ออะไร เป็นต้น 3.2) พุทธกรรมที่ผู้เรียนประพฤติปฏิบัติหรือสอนให้ทำควรเป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจ เหตุผลคุณค่าหรือประโยชน์ ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาปัญญาแล้วจะทำให้เกิดความพอใจ เต็มใจ ตั้งใจทำ เกิดผลดีทางใจซึ่งทำให้พุทธกรรมนั้นยั่งยืนมั่นคงด้วย 3.3) พัฒนาปัญญาที่รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เข้าถึงความเป็นจริงของธรรมชาติไม่ยึดติดสิ่งปรุงแต่ง ทำจิตใจให้เป็นอิสระ มีความสุขเต็มอิ่มในตัวโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอก และสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ตนและโลก

จากการเสริมสร้างจริยธรรมในเด็กไทย พอมองได้ว่าการดำเนินการอบรมสั่งสอนจริยธรรมในผู้เรียนควรมุ่งเน้นทั้งในและนอกห้องเรียนให้ประพฤติปฏิบัติ โดยครูสังคมศึกษาทำหน้าที่คอยให้คำแนะนำสิ่งที่ดีงามอย่างสม่ำเสมอทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติครอบคลุม 3 ด้าน คือ พุทธกรรม จิตใจ และปัญญาเพื่อให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมจนเป็นนิสัยติดตัว ด้วยวิธีการนำสื่อและเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ การจัดการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การนำข่าวเหตุการณ์ปัจจุบันมาชวนคิด ชวนสนทนาเพื่อฝึกฝนการรู้จักแยกแยะ การจำลองสถานการณ์เพื่อแก้ไขปัญหา การใช้การสืบสวนสอบสวน การส่งเสริมการอ่านหนังสือธรรมะ การประกวดมารยาทไทย การจัดโครงการคุณธรรมและจริยธรรม การเล่นเกมแข่งขันตอบคำถามธรรมะ ฯลฯ อีกทั้งการประเมินผลและวัดผลการจัดและการสอนจริยศึกษาทุกระยะตามสภาพจริง โดยให้สถาบันครอบครัว กลุ่มเพื่อน สื่อสารมวลชน และสถาบันอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการหล่อหลอมหรือวัดผลและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน เป็นต้น (วิภาดา พินลา, 2559)

พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ากับการสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21

การสอนแบบพุทธวิธีที่นำมาใช้ในการสร้างและพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่ใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นธรรมะที่เป็นแก่นแท้ของศาสนา ประกอบด้วยองค์ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค การพัฒนาเด็กด้วยหลัก อริยสัจ 4 ตั้งแต่ระดับปฐมวัยคือให้เด็กฝึกคิดตามสภาพความเป็นจริงของสาเหตุที่เกิดขึ้นจะทำให้เด็กฝึกกระบวนการคิด ใช้ปัญหาในการสืบหาสาเหตุของปัญหา และคิดทางแก้ไข ทำให้ไม่แก้ปัญหาด้วยอารมณ์และความรู้สึก รู้ว่าสภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นย่อมต้องมีสาเหตุของการเกิด มิใช่เกิดขึ้นเองปราศจากเหตุผล เมื่อเด็กได้รับการฝึกด้วยหลักของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ตั้งแต่ระดับปฐมวัยแล้ว เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่เด็กจะเป็นคน

มีเหตุผล แก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยการใช้ปัญญา มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นสาระสำคัญของการสอนในทางพระพุทธศาสนาซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้านโดยสอดคล้อง กับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา มีสาระสำคัญ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2540) วิธีสอนแบบพระพุทธเจ้าในทางพระพุทธศานานอกจากมีหลักสูตรอันประเสริฐเพื่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนที่หลากหลาย เน้นให้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติด้วยตนเองเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้แบบพุทธ (ประเวศ วะสี, 2546)

ส่วนการเรียนรู้ที่เป็นเลิศในศตวรรษที่ 21 นั้นในแนวทางพระพุทธศาสนาอาศัย 2 ส่วนเป็นสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อความเป็นเลิศของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 คือ ผู้เรียน เป็นผู้ประกอบด้วยอริยบท 4 คือ ฉันทะ ความพอใจในการเล่าเรียนในเรื่องต่างๆอย่างถูกต้อง วิริยะ มีความพากเพียรในการเล่าเรียนในเรื่องนั้น จิตตะ ความพอใจในสิ่งที่เล่าเรียนนั้น และวิมังสา ความมีใจพิจารณาในสิ่งที่ต้องเรียนนั้นเพื่อปรับปรุง แก้ไข หาความรู้อยู่ตลอดเวลา

ส่วนที่ 2 คือ ผู้สอน เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมในการสอน ถ่ายทอดความรู้ คือ ธรรม 7 ประการ ได้แก่ 1) น่ารักมีเสน่ห์ 2) หนักแน่นในการปฏิบัติตน 3) น่ายกย่อง น่าเคารพน่าเลื่อมใส 4) คอยว่ากล่าวตักเตือนผู้เรียน 5) อดทนต่อถ้อยคำของศิษย์และผู้รอบข้าง 6) อธิบายเรื่องยากให้ศิษย์เข้าใจง่าย 7) ไม่ชักชวนในเรื่องที่ไม่ใช้ฐานะคือไม่ชักชวนในทางเสื่อม โดยหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนานั้น ได้เสนอแนวคิดการเรียนรู้ตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แก่ ขั้นตอนการเรียนรู้ 6 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 พระพุทธศาสนาองมนุษย์ ทั้งในฐานะที่เป็นเอกัตบุคล

ขั้นตอนที่ 2 มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ หรือ เวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอนฝึกฝนและอบรมบ่มนิสัยได้ตามกำลังความสามารถของตน

ขั้นตอนที่ 3 มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญาแต่กำเนิดขึ้นอยู่กับภาวะทางปัญญาของแต่ละบุคคล

ขั้นตอนที่ 4 พระพุทธศาสนาอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นในวิถีชีวิตมีลักษณะเป็นองค์รวมของ รูป

ขั้นตอนที่ 5 การเรียนรู้ของมนุษย์มีแกนหลัก 3 แกน ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

ขั้นตอนที่ 6 การพัฒนาปัญญา จุดหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเกิดปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ (สุตมยปัญญา) การฝึกฝนค้นคิด (จินตมยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

โดยผู้สอนคำนึงและถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียนให้เกิดทักษะการเรียนรู้ 3R x 7C ได้แก่ อ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็นคือการคิดวิเคราะห์ได้ และเสริมด้วยทักษะการเรียนรู้ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม ทักษะด้านความเข้าใจความต่าง วัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้ สิ่งเหล่านี้เป็นการเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เมื่อผู้สอนได้ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนทั้ง 6 ขั้นตอนแห่งการเรียนรู้ตามธรรมชาติของพระพุทธศาสนาควบคู่

กับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ก็จะทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ที่เป็นเลิศในศตวรรษที่ 21 ดำเนินชีวิตไปตามกรอบเพื่อให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุขในสังคมได้

บทสรุป

ถึงแม้สรรพสิ่งในโลกจะหมุนเวียนสับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าที่เคยวางหลักการสอนไว้อย่างคงนำมาปรับใช้ได้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21 ที่เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนให้บูรณาการไปร่วมกันได้ โดยเกิดการพัฒนาร่วมกันทั้งด้านหลักสูตร ผู้สอนสามารถนำไปวางแผนการเรียนรู้โดยพิจารณาความสนใจ ลักษณะผู้เรียน และสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามบริบทนั้นๆ ด้านการสอน ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและใช้สภาพการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับผู้เรียน ผู้สอนควรจัดโครงสร้างการเรียนรู้ที่มีความหมายและสัมพันธ์กับปัญหาที่แท้จริง ตลอดจนส่งเสริมให้เรียนรู้จากสภาพภายนอกห้องเรียน การประเมินผล ควรให้ผู้เรียนได้เข้าใจลีลาการเรียนรู้ (Learning Style) ของตนและความสนใจที่จะเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ตรวจสอบและปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ของตนนับตั้งแต่เริ่มมีการเรียนการสอนเกิดขึ้น โดยอิงอาศัยแนวทางวิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาปรับประยุกต์ใช้ เมื่อเกิดการบูรณาการทั้งแนวทางการสอนให้เข้ายุคสมัยความเปลี่ยนแปลงแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นจะทำให้ให้ผู้สอนก็มีความสุขและผู้เรียนได้ทั้งความรู้และความสุขบนพื้นฐานหลักการทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2552. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- ปรเมธี วิมลศิริ. (2559). ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อนาคตประเทศไทย เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 12 กรกฎาคม 2563 จาก http://planning.pn.psu.ac.th/plan_doc/procedure/docs_procedure/300_1498813858.pdf
- ประเวศ วะสี. (2546). วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 สู่ภพภูมิใหม่แห่งการพัฒนา. วารสารหมออนามัย. 12 (4), 7-21.
- พระครูปลัดประกอบ ฐานวุฑโฒ (สรอินทร์). (2558). การเรียนรู้ที่เป็นเลิศในศตวรรษที่ 21. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์. 2(3), 59-60.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), (ม.ป.ป.). ความสำคัญของพระพุทธศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กองศาสนศึกษา กรมการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (ม.ป.ป.). เทคนิคการสอนของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ปริ้นท์กรุ๊ป.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). พุทธวิธีในการสอน. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
- _____. (2540). พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2539). *วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าคิด*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- วรวิทย์ วสันตสารกร. (2546). *คนกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ : ธนธัชการพิมพ์.
- วสิน อินทสระ. (2545). *พุทธวิธีการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เม็ดทราย.
- _____. (2563). ไตรลักษณ์. สืบค้นเมื่อ 1 พฤศจิกายน 2563. จาก
<http://www.jozh.net/index.pho?mo=3 &art=2456056>.
- วิภาดา พินลา. (2559). กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับครูสังคมศึกษาเพื่อปลูกฝังจริยธรรมในผู้เรียนยุคศตวรรษที่ 21. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*. 9(1), 1434-1435.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2542). *สติปัญญาและความถนัดทางการเรียนของมนุษย์ ทฤษฎี วิธีวัดและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล.
- สุคนธ์ สินธพานนท์. (2558). *การจัดการเรียนรู้ของครูยุคใหม่ เพื่อพัฒนาทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด 9119 เทคนิคพรินตติ้ง.
- สุมน อมรวิวัฒน์. (2547). *การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์: ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์*, (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- แสง จันทร์งาม. (2524). *การสอนจริยธรรมในโรงเรียนกรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- อภิชาตนันท์ อนันนัฒ, ภัคพงศ์ ปวงสุข และปิ่นมณี ขวัญเมือง. (2554). การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาเกษตรในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 3. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*. 11(1), 29-39.